

POETINĖS KALBOS YPATUMAI LITERATŪROJE IR KINE

Jolanta Paulauskaitė

Vilniaus pedagoginis universitetas, Čevčenkos 31, LT-2001 Vilnius, Lietuva
El. paštas: jp@delfi.lt

Pradedant analizuoti literatūrą ir kiną, norėtusi perfrazuoti Jurijaus Lotmano mintį, kad meno kūrinys, kaip tam tikras pasaulio modelis arba pranešimas meno kalba, tiesiog neegzistuoja už šios specifinės kalbos ribų. Įvairios meno sritys – muzika, tapyba, poezija, kinas – atskleidžia vaizduojamą pasaulį savitai – melodija, spalva, žodžiu, vaizdu ir judesiu. Ypatingas išraiškos būdas lyg ir savaime nurodytų ar net apibrėžtų meno kūrinio specifiškumą, pavyzdžiui, kodėl kiną suvokiame kaip kiną, o literatūrą – kaip literatūrą. Principinis vizualios ir žodinės plotmės skirtumas (vaizdas vs žodis) dar nepaaiškina žodinės ir vaizdinės kūrybos lyginimo problematikos. Ją galima perteikti filmo apie žymų rusų literatūros kritiką Danilą Daniną fragmentu.

– „Ar galima sudėtingus dalykus papasakoti paprastai? Žinoma, papasakoti galima, bet kinas turi parodyti.

– Jeigu galima papasakoti tai, ką įsivaizduoju, vadinasi, tą patį galima parodyti ir kine“.

Dialogo mintis, jog tai, kaip mes suvokiame pasaulį, galima pateikti skirtingomis formomis – pasakojimu (žodžiu) arba parodymu (vaizdu), iš principo prieštarauja anksčiau perfrazuotam J. Lotmano teiginiui apie meno kalbos specifiškumą. Tačiau būtent šis prieštaravimas, kalbant apie literatūrą ir kiną, leidžia iškelti gana reikšmingus klausimus: kaip apibrėžti skirtingų reiškinių ypatingumą ir kokiu pagrindu galima juos gretinti. Kartu J. Lotmano mintis skatina suformuluoti meno, kaip kalbos, ir meno kalbos problemas, o tai savo ruožtu į tyrinėjimų sritį įtraukia ir poetikos plotmę.

Semiotinis požiūris į kūrinį leidžia išskirti semiotinius objektus – sistemas, sudarytas pagal kalbos tipą. Kalba, kaip objektas, pirmiausia yra siejama su natūraliąja kalba – kalbine sistema, vartojama žmonių komunikacijoje. Būtent jos pagrindu atsiranda ir meno kalba, kuri suprantama kaip antrinė modeliavimo sistema. J. Lotmanas teigia, kad menas gali būti aprašomas kaip tam tikra antrinė kalba, o meno kūrinys – kaip tekstas šios kalbos plotmėje. Apibrėždamas meninės struktūros specifiškumą, jis nurodo, kad natūralioji kalba funkcionuoja kaip atitinkamas kodas, leidžiantis suvokti sudėtingą reikšmės formavimąsi meno kalboje. Vadinasi, lyginant literatūrą ir kiną, privalu atsizvelgti į šiuos reiškinius kaip specifiškai koduotas sistemas.

J. Lotmano nuostata, kad kiekviena meninė struktūra pasižymi tam tikrais ir tik jai būdingais požymiais, artima rusų formalistams. Meno kūrinio specifika, jų manymu, gali išryškėti pasitelkus *literatūriškumo* sampratą. *Literatūriškumas* apibrėžiamas kaip ypatingas kalbos vartojimo būdas, nurodantis kūrinio išskirtinius požymius: stilių ir taisykles, leidžiančius spėti, kad jis yra specialiai koduotas. Taigi, suvokiant literatūrą ir kiną kaip skirtingas metakalbas, svarbu atskleisti, kokiomis priemonėmis šiuose meno kūrinuose yra formuojama reikšmė. Universaliais kūrybos principais formalistai pripažįsta faktų arba daiktų „sukeistinimą“ (*отстранение*) ir formos „sunkinimą“ (*прием затрудненной формы*). Grožinėje literatūroje „sukeistinimo“ funkciją atlieka žodis. Šis, priklausydamas nuo santykių su kitais žodžiais, įgyja netikėtą reikšmę, kuri atitraukia jį nuo natūralios kalbos¹. Nurodyti kūrybos principai yra sietini su meniniu teksto lygmeniu. Sekant A. J. Greimu, galima sakyti, kad formalistinių tyrinėjimų sritis apribojama antrine poetine organizacija, kuri yra tarsi „užklota“ ant teksto. Vadinasi, formalistus iš principo domino meno kūrinio raiškos forma, poetinė žodžio ir vaizdo funkcija – tai, ką jie metaforiškai pavadino *literatūriškumu*.

Griežčiau poetinės funkcijos reikšmę suformulavo Romanas Jakobsonas. Jo teigimu, poetinė funkcija perkelia ekvivalentiškumo principą nuo atrankos ašies (paradigminio lygmens) į derinimo ašį (sintagminį lygmenį). Šis principas nurodo, kad įvairiuose meno kūrinuose elementai atrenkami pagal santykių tipus – panašumo, opozicijos, paralelinį ir t. t., kuriuos jie sukuria savo skambesiu, reikšme, ritmu bei konotacijomis. „Nors mums ir keistai atrodo pagal „Odiseją“ ir „Iliadą“ sukurti komiksai, kai kurios struktūrinės šių siužetų savybės yra išlaikomos, nors čia žodinė forma yra visiškai išnykusi. [...] Aptariant siurrealistinę metaforą, reikia atkreipti dėmesį į Makso Ernsto tapybą ar Luiso Buñuelio filmus „Andalūzijos šunį“ ir „Aukso amžių“². R. Jakobsono pateiktas pavyzdys nurodo, kad panašūs elementai gali būti atpažįstami skirtinguose tekstuose. Tačiau nagrinėjant žodinę ir vaizdinę plotmes, svarbu išskirti ne tik semantiškai ar ritmiškai gretintinus elementus, bet ir nustatyti jų skirtingus raiškos būdus.

Meno kūrinys pranešimas gali būti nukreiptas į patį kodą, kuris atspindi taisyklių visumą, lemiančią elementų santykius, – jų atrinkimo ir komponavimo galimybes; be to, nėra savaimė suprantamas struktūrinis elementas ir atpažįstamas tik analizuojant meninį reiškinį. Taigi suformuluota kodavimo problema skatina atkreipti dėmesį į metakalbinį teksto lygmenį. R. Jakobsono manymu, metakalbinė funkcija nurodo, kad meno kūrinys yra naudojamas atitinkamas kodas. Norint nustatyti gretinamų kūrinų skirtumus ir panašumus, būtina atsižvelgti, kokie kodai yra taikomi įvairiuose meno reiškiniuose. Vadinasi, teksto suvokimas yra kodavimo procesas. Analizuojant kūrinius, atpažįstami reikšminiai skirtumai ir taip identifikuojami elementai, t. y. nustatomi jų tarpusavio ryšiai, atrinkimo ir komponavimo galimybės. Kitaip tariant, atpažįstami paradigminiai ir sintagminiai elementų santy-

¹ В. Шкловский, *Техника писательского ремесла*, Москва, Ленинград: Молодая гвардия, 1929, с. 14.

² Р. Якобсон, *Лингвистика и поэтика, Структурализм „за“ и „против“*, Москва: Радуга, 1975, с. 194.

kiai. Šių lygmenų išskyrimas leidžia pavyzdžiui, literatūros tekstą suskaidyti į atskirus segmentus – žodžius, frazes, sakinius, strofas, pastraipas ir t. t. Meninėje struktūroje susiduriama su natūraliosios kalbos sintaksės „transformavimu“ į semantiką. Vadinasi, poetikai gali būti taikomas kalbinės sistemos analizės modelis, leidžiantis atpažinti ekvivalentiškus elementus – tropus, ritmą, frazes ir kt. Tačiau raiškos plotmė semiotinėje meno reiškinių interpretacijoje, skirtingai nei formalistinėje, yra neatsiejama nuo turinio arba teksto prasmės išskleidimo. Savo ruožtu prasmės atskleidimas tekste yra metakalbos problema.

Metakalbinis lygmuo daugeliui literatūros ir kino tyrinėtojų tampa viena pagrindinių problemų. Pasitelkiant struktūralizmo ir semiotikos metodus, gali būti tyrinėjamos žodinės ir nežodinės kalbos kaip raiškos ir turinio, signifikantų ir signifikatų visuma. Struktūralistiniams, semiotiniams skirtingų tekstų tyrinėjimams ypač aktuali turinio plotmės analizė. Svarstant žodinių ir vaizdinių, arba literatūros ir kino, tekstų specifika, atsižvelgtina į prasmės artikuliacijos procesą, suvokiant jį kaip reikšmių perkodavimo operaciją. Paradigminiai ir sintagminiai elementų *santykiai*, lemiantys reikšmės atsiradimą, čia keičiami *operacijų* sąvokomis, o prasmės pagava arba jos *gaminimas* suprantamas kaip *artikuliacijos procesas*. Vadinasi, struktūralistinė ir semiotinė meno kūrinų interpretacija, sureikšmindama turinio plotmę, skatina atkreipti dėmesį į teksto prasmės kūrimą. Tiek Rolando Barthes'o vėlyvuosiuose veikaluose, kuriuose svarstomos žodinių ir vaizdinių tekstų problemos, tiek Algirdo Juliaus Greimo semiotikoje bei kino semiotikų darbuose nurodoma, kad bet kokia semiologinė sistema gali būti išverčiama į natūraliąją kalbą. Taigi natūralioji kalba iš principo pripažįstama kaip universali metakalba.

Atsižvelgiant į A. J. Greimo plastinėje semiotikoje svarstomus klausimus, literatūros ir kino lyginimo problema gali būti suformuluojama ne tik kaip „prasmės efektų“ interpretacija tam tikros metakalbos plotmėje, bet ir juos pačius (prasmės efektus) gretinant ir supriešinant vienus kitiems, sudarant skirtingas signifikantų ir signifikatų sistemas. Tai kartu padeda išryškinti ir meno kalbos specifika. Į šių tyrinėjimų sritį įtraukiant ir poetikos plotmę, kaip ypatingą signifikacijos atvejį, galima iškelti ir poetinio skaitymo problemą, grindžiamą *atnaujintų* signifikantų ir signifikatų santykių interpretacija. R. Barthes'o vėlyvojo struktūralizmo bei A. J. Greimo semiotikos plotmėje keliami ne tik meno kalbos specifiškumo problema, bet akcentuojamas ypatingas signifikacijos būdas, aptinkamas tiek natūraliosiose kalbose, tiek jų antrinėje organizacijoje arba, pasak J. Lotmano, meninėje tekstų struktūroje.

Signifikacija atskleidžia ženklų tarpusavio santykius paradigmatinėje ir sintagminėje plotmėje. Analizuodami formos raišką, formalistai sureikšmino paradigmatinį modelį, nurodydami, kad meninėje kalboje svarbiausias yra elementų atrankos principas, atskleidžiantis, koku būdu natūralioji kalba tampa meniniu pranešimu. Tuo tarpu sintagminėje plotmėje pakitę ženklų santykiai yra tarsi savaime atpažįstami arba „automatiškai suvokiami“. Formalistų manymu, pagrindinė vaizdo, tropo, funkcija – tai netikėtas daikto ar reiškinių įvardijimas. Šios priemonės tikslas – daiktą „patalpinti“ į naują semantinę seką, suvokiamą kitokia tvarka³.

³ В. Шкловский, *op cit.*, 15.

Apibrėždami poetinę ženklo, vaizdo, funkciją skirtinguose meno kūrinuose – literatūroje ir kine, jie taiko suformuluotus *literatūriškumo* kriterijus. Sintagminis lygmuo, kuriame nustatomos konotacinės ženklų vertės, daugeliu atvejų priklauso nuo paradigmaticinio modelio. Taikant šį principą meninio teksto interpretacijoje, atsižvelgiama į formalųjį reikšmės lygmenį. Taip literatūroje sureikšminamas garsynas, ritmas, rimas, o kine – montažas, rakursas, planų kaita.

Išskirdami poetinį lygmenį, formalistai atkreipė dėmesį į bendras signifikacijos procedūras, padedančias suvokti elementų tarpusavio santykius įvairiuose tekstuose. Būtent paradigmatisinis analizės modelis, aiškinantis literatūros ir kino semantikos plotmę, akcentuojamas ankstyvojo struktūralizmo ir iš dalies semiotikos teorijose. Tačiau čia signifikacija apibūdinama kaip sudėtingas reikšmės formavimo procesas, kuriame ypatingas vaidmuo tenka skaitytojui arba žiūrovui. Meninė kalba, arba pranešimas, suprantamas kaip komunikacijos aktas, kurio modelį yra aiškiai apibrėžęs R. Jakobsonas. Meno kūrinio reikšmė priklauso nuo suvokimo plotmės, vadinasi, reikšmė interpretuojama ne tik atsižvelgiant į ženklų tarpusavio santykius kalbos sistemoje – paradigmiką ir sintagmiką, bet ir į kontekstą, nurodantį žiūrovo, skaitytojo sąveiką su tekstu. Reikšmės priklausomybę nuo konteksto vėliau akcentavo ir J. Lotmanas. Interpretuojant meno kūrinį, svarbu suprasti, kad jis yra specialiai koduotas, t. y. išreikštas tam tikra metakalba. Šioje sferoje aptariant signifikacijos procesą, būtina apibrėžti meninio teksto ribas. J. Lotmanas teigia, kad kūrinio ribotumas yra pagrindžiamas tik jam būdinga tekstine reikšme. „Būti romanu“, „būti dokumentu“, „būti malda“ – vadinasi, realizuoti apibrėžtą kultūrinę funkciją ir nustatyti atitinkamą reikšmę⁴. Skaitytojas skirtingus meno fenomenus atpažįsta pagal tam tikrus požymius.

Kiekvienas meninis tekstas pasižymi savita raiška, struktūriškumu bei ribomis, todėl gretinant literatūrą ir kiną, reikšminga apibrėžti šių fenomenų specifiką. Dauguma tyrinėtojų, nurodydami skirtingų meninių tekstų lyginimo galimybes, sureikškina sintagminę plotmę, kurioje išryškėja elementų tarpusavio ryšiai, jų derinimas. Pastebima, kad meninėje struktūroje elementams būdinga polisemija, arba daugiareikšmiškumas.

Žodinio ženklo daugiaprasmiškumas, nors ir iš dalies, yra ribojamas vienamatsės ir linijinės struktūros, lemiančios skaitymo ir suvokimo procesą. Žodiniame tekste aktualizuojamas linijiškumo principas, todėl raiškos elementai vienas kito atžvilgiu užima apibrėžtą vietą; jie yra gretutiniai. Aptardamas kalbinio pranešimo funkcijas vaizdiniame tekste, pavyzdžiui, reklamoje ar kine, R. Barthes'as pažymi, kad čia žodžiai atlieka pritvirtinimo ir sąsajos funkcijas. Jo manymu, kalbinis pranešimas leidžia identifikuoti ne tik atskirus vaizdo elementus, bet ir apskritai vaizdo visumą; taigi susiduriame su denotatyviniu aprašymu. „Simboliinio“, arba poetinio, pranešimo plotmėje žodžio ir vaizdo santykis pasikeičia: žodinis tekstas su vaizdine plotme yra sietinas interpretaciniais ryšiais, kurie savo ruožtu lemia prasmės artikuliaciją konotaciniu lygmeniu⁵. R. Barthes'o žodžių

⁴ Ю. М. Лотман, *Структура художественного текста*, Москва: Искусство, 1970, с. 69.

⁵ Р. Барт, Риторика образа, Р. Барт, *Избранные работы, Семиотика, Поэтика*, Москва: Прогресс, 1994, с. 310.

funkcijos išskyrimas vaizdinėje plotmėje ypač svarbus analizuojant kiną kaip multidimensinę plotmę, kurioje susiduriama ne tik su vaizdo ir teksto (dialogais, titrais, antraštėmis) sfera, bet ir muzika. Šie elementai suteikia vaizdinei plotmei papildomą konotaciją.

Vaizdinė sfera, kuriai iš principo priskirtina fotografija, kinas, dailė ir kt. menai, yra labiau komplikuoti: ji yra daugiaplotmė (planų, rakursų kaita) ir daugiakryptė (į kairę, į dešinę, į gylį) tuo pačiu metu. Lygindamas literatūrą ir kiną R. Barthes'as atkreipia dėmesį į plokštuminio paviršiaus manifestacijos tipą. Taigi signifikacijos suvokimą skirtinguose meno reiškiniuose lemia tam tikros reprezentacijos sistemos. Ši problema sureikšminama ir A. J. Greimo semiotikoje. Aptardamas rašytinį ir vaizdinį tekstus, A. J. Greimas siūlo topologinį tinklėlį, leidžiantį suvokti skirtingų sintagmatikų principus. Žodinio kūrinio skaitymas implikuoja linijinių figūrų išsidėstymą, o vaizdinio – kreipia tyrinėti plastinius kontrastus ir kategorijas. Analizuojant vaizdinį lygmenį meniniuose tekstuose, būtina atkreipti dėmesį į natūraliojo pasaulio plotmę, t. y. kaip tam tikri jo (pasaulio) bruožai ir savybės yra perteikiamos skirtinguose plokštuminiuose paviršiuose, pavyzdžiui, literatūroje ir kine. Tokiu būdu aktualizuojama vaizdo kūrimo problema, skatinanti atkreipti dėmesį į plastinės kalbos specifika.

Teksto plastinis lygmuo yra nusakomas eidetinėmis (atpažįstamos pasaulio linijos) bei chromatinėmis (formos ir spalvos) kategorijomis, kurios gali būti išskiriamos tiek žodinėje, tiek vaizdinėje plotmėje. Šios kategorijos kuria savitus „prasmės efektus“, grindžiamus kontrastų ir panašumo principais. Vaizdiniame tekste atpažįstamos plastinės figūros sukelia „fotografinio realumo“ įspūdį. Kine perteikti natūraliojo pasaulio bruožai tarsi nereikalauja išskirtinio jų „perskaitymo“ kodo. Tačiau R. Barthes'as, analizuodamas menines struktūras, kaip antai filmus, fotografijas, pastebi, kad vaizdas dažnai yra suvokiamas kaip denotacinis faktas, „mechaninė pasaulio reprodukcija“. Sunku suprasti, kad ta pati nufilmuota gatvė ar nufotografuotas objektas nėra tapatus esančiai realybei. Bet koks fotografavimo ar filmavimo rakurso pakeitimas jau yra tam tikra vaizdo konotacija, suteikianti objektui simbolinę ar metaforinę prasmę. Dauguma kino semiotikų pabrėžia, kad vaizdo prasmė negali būti nustatyta *a priori*. Pirmiausia jis yra suvokiamas kaip konkretus ženklas ir tik konotaciniu lygmeniu vaizdas – ženklas – įgyja daugiau apibendrintą reikšmę. Svarbu pažymėti, jog kino elementų konotacinę vertę lemia specifinės ženklinės figūros: rakursas, planas, montažas ir kiti „optiniai efektai“. Christianas Metz as šias figūras priskiria specialioms kodams, kurie išskirtinai būdingi kinematografijai⁶. Tuo tarpu ikoniškumas nėra išskirtinis filmų arba vaizdinių tekstų bruožas.

A. J. Greimo semiotikoje ikoniškumas yra suvokiamas kaip ryšys tarp dviejų „realybių“ – vaizduojamojo ir natūraliojo pasaulio. Ši sąsaja yra grindžiama motyvacija, kuri savo ruožtu numato tam tikrą identiškumą (visišką ar dalinį) tarp reprezentuojamo ir reprezentuojančio bruožų ir figūrų. Tiek žodinėje, tiek vaizdinėje plotmėje galima pritaikyti ikonizuojantį skaitymo tinklėlį – semiozės opera-

⁶ К. Метц, Проблемы денотации в художественном фильме, *Строение фильма*, Москва: Радуга, 1984, с. 105.

cija, kuri leidžia pasaulio objektus „perskaityti“ kaip figūras – ženklus. Skirtinguose tekstuose galima atpažinti panašias figūras – medį, namą, ėjimą, mirtį. Meninio kūrinio savitumą lemia figūrų išsidėstymo pobūdis, seka, nuo kurios priklauso semantinio universumo autonomiškumas. Tik analizuojant konkretų tekstą galima išskirti „kontekstinę“ figūros funkciją. Kūrinio prasmė, arba turinys, pasireiškia kaip figūrų išsidėstymas. Taigi vaizdinė plotmė gali būti figūratyvizuojama, t. y. išskaidoma į „skaitymo metu“ išskiriamus elementus. Akcentuotina, kad pasaulio bruožų suvokimas vaizdinėje plotmėje yra sietinas su mėgdžiojimo aktu, kai natūraliojo pasaulio savybės yra perkeliamos į plokštuminį paviršių ir atpažįstamos kaip figūros, o ne objektai. Griežtai tariant, tik vizualūs bruožai yra mėgdžiojami. Keliant meninės kalbos klausimus šiame kontekste, pabrėžtina, kad suvokiami natūraliojo pasaulio bruožai ir formos vaizdinėje plotmėje atlieka poetinę funkciją. Taigi, lyginant skirtingų meno reiškinių elementus, atkreipiamas dėmesys į antrinę jų organizaciją. Analizei taikomas sintagmatinis principas sudaro galimybę išskirti pasikartojančius „motyvus“ bei kartu nustatyti, kaip tos pačios gretinamos figūros sudaro skirtingas metaforas ar lemia kitokias simboliškas prasmes. Vadinas, plastinės kalbos tyrinėjimas yra neatsiejamas nuo R. Jakobsono poetinės funkcijos sampratos.

Poetikos plotmėje vizualumą galima suvokti kaip bendrą meno kalbos bruožą. Tai susiję su galimybe suprasti pasaulio ir jausmų išraišką skirtingose meninėse struktūrose: muzikoje, tapyboje, poezijoje. Analizuodamas literatūros tekstus, kaip antai Michelio Tournier romaną „Robinsonas Kruzas“, Italo Calvino novelę „Palomaras“, Rainerio Maria Rilke's eilėraščių „Jazminų kvapas“ ir kt., A. J. Greimas suformuoja estetinio skaitymo būtinybę. Būtent estetinėje figūrų interpretacijos plotmėje galima atpažinti ir vaizdines natūraliojo pasaulio formas, įrėmintas plastinėmis kategorijomis.

Tačiau vizualumas literatūroje pirmiausia yra kalbinės, o ne plastinės prigimties. J. Lotmanas pastebi, kad vizualumas žodiniame mene turi būti atsiejamas nuo žodžio kaip kalbinio ženklo savybių – raiškos ir turinio nemotyvuoto santykio⁷. Vaizdinė plotmė nurodo žodinę meninę struktūrą, sudarytą pagal ikonizmo principą, kuris savo ruožtu apskritai būdingas vaizduojamiesiems menams. Taigi ikonizmo reprezentacija yra bendra problema analizuojant poeziją ir kiną. Tačiau Lotmanas, kitaip nei A. J. Greimas, vizualumą literatūroje yra linkęs sugretinti su tradicinio įvaizdžio samprata. Kadangi meno kalba, jo supratimu, yra antrinė ženklų modeliavimo sistema, sudaryta natūraliosios kalbos pagrindu, tai ikonizmas čia iškyla kaip antrinis ženklas, pasižymintis vaizduojamąja galia. Šiuo atžvilgiu tarsi grįžtama prie Pierce'o ikoninio ženklo charakteristikos: literatūros vaizdingumas suvokiamas kaip jos elementų galimybė perimti ikoninių ženklų savybes – tikrovės ir vaizduojamųjų objektų panašumą. Ši nuostata yra artima A. J. Greimo išskirtai redukcijos operacijai, leidžiančiai natūralaus pasaulio bruožus ir savybes tekste suvokti kaip specialiai atrinktas ir savitai transformuotas.

⁷ Ю. М. Лотман, *op cit.*, c. 65.

ĮVADAS

Taigi poetikos problemos analizuojant literatūrą ir kiną yra siejamos su raiškos ir turinio formų santykiais. Dauguma tyrinėtojų analizuoja reikšmines struktūras nepriklausomai nuo jų substancijos – žodinio ar vaizdinio „medžiagiškumo“, kurį sureikšmino ankstesnieji rusų formalistai. Jų teigimu, raiškos substancija yra skiriamasis meno kūrinio požymis. Šios plotmės tyrimai apribojami meno, kaip tam tikros kalbinės sistemos, analize. Pagrindinis formalistinių tyrinėjimų trūkumas yra perdėm sureikšminamas meninės struktūros vaidmuo. Kaip pastebėjo Terry Eagletonas, formalistai, analizuodami įvairius tekstus, siekė pabrėžti ypatingą kalbos vartojimo būdą, todėl grožinę literatūrą ir kiną jie suvokė kaip „poeziją“. Kitaip tariant, jie neatkreipė dėmesio į kitas ženklines sistemas, kuriose „poetiškumas“ nėra esminė savybė. Nepaisant šio trūkumo, poetinės funkcijos išskyrimas meninėje struktūroje vis dėlto yra svarbus. Tai sudarė pagrindą analizuoti ir lyginti skirtingus meno reiškinius bei juose išskirti tam tikras pasikartojančias struktūras, kaip antai vaizdo – tropo – funkcijas. Panašios problemos buvo suformuluotos R. Barthe'so ir A. J. Greimo ankstyvuosiuose veikaluose, kuriuose analizuojama „motyvų“ problematika yra siejama su poetikos plotme. Tad vienas svarbiausių formalistų įnašų, aptariant žodinę ir vaizdinę plotmę, – poetinės funkcijos išskyrimas. R. Jakobsono suformuluota poetikos samprata turėjo reikšmingą įtaką struktūralistinei bei semiotinei tekstų interpretacijai.

Struktūralistinis ir semiotinis požiūris į skirtingas meno struktūras leidžia atsisiriboti nuo medžiagos ar substancijos analizės. Kita vertus, raiškos problema, svarstant literatūros ir kino lyginimo klausimus, išlieka aktuali. A. J. Greimas, analizuodamas raiškos plotmę, iškelia natūraliojo pasaulio ženklų ir „natūraliųjų kalbų“ koreliacijos būtinybę. Pastebima, kad raiškos substancija ir jas atitinkantys raiškos kodai nurodo daugiau nei to paties kalbinio reiškimo pagavos lygmuo. Raiškos interpretacija neatsiejama nuo kodavimo problematikos, itin reikšmingos kino semiotikoje. Vadinasi, formalistiniai tekstų tyrinėjimai suteikė galimybę išplėtoti raiškos ir turinio problemą, keliant ne tik reikšmės, bet ir prasmės artikuliacijos klausimus. Šioje plotmėje galima pastebėti ne tik analizuojamų meno reiškinių panašumus, bet ir skirtumus.

Gauta 2003 09 12

Jolanta Paulauskaitė

PECULIARITIES OF POETIC LANGUAGE IN FICTION AND CINEMA

S u m m a r y

The article aims at revealing common peculiarities and differences of poetics of two artistic systems – fiction and cinema. On the basis of formalistic, structural and semiotic conceptions the possibilities of comparing these art structures are considered.

Formalists emphasize that in an art text the main role is performed by the plane of form. In their opinion, poetics first of all should take interest into motivation of a sign, *i.e.* it should reveal the ways in which natural language becomes an art message, and at the same time separation of the signifier and the signified. Formalists consider “materia-

lity” of an art work to be a distinctive feature of sign systems, which indicates the most elementary structures of the meaning. Thus in fiction significance is attached to its verbal nature as well as to language figures such as sound system, rhythm, rhyme, tropes characterizing it.

From Russian formalism to Barthes’ theory of early structuralism, attention is drawn to the plane of expression of texts or art messages accepting appropriate universal systems or, in Jakobson’s terms, “synonymic structures” that arouse the effect of image analogy both in the grammatical system of the language and in visual arts.

The specific character of poetical language holds a considerable place also in the school of semiotics. One of the main problems of comparing verbal and visual texts is the plane of representation, which is inseparable from the question of iconicity when discussing visual figures. In Greimas’ semiotics, iconicity is understood as a relation between two ways of “reality”, which is not arbitrary, but motivated. It should be stressed that in visual arts the perception of world features should be related to the act of imitation when natural characteristics of the world are transferred into the plane surface and are recognized as figures and not as objects. In principle, only visual features of the world are imitated.

Contrary to Greimas, cinema semioticians emphasize the significance of the metalinguistic level defining a specific character of cinematographic codes. In this sense, the language of cinema is considered to be a specifically coded discourse. Special codes such as montage, moving of the camera, optical effects, etc. are characteristic only of the realm of cinematography and require special preparation and *reading*. That is their specific character on which relations among signs in the plane of a film depend. Thus the metalinguistic level of a text determines the boundaries of an art work that distinguish it from other texts and sign systems – natural language and art language, which is open to systematic as well as non-systematic (cultural) elements.

Redaktorės *A. Gapsevičienė, A. Juškaitė*

Viršelio dailininkas *A. Ladyga*

SL 326. 2004 03 03. 5,7 leidyb. apsk. l. Tiražas 250 egz.

Užsakymas Nr. 918

Leidžia Lietuvos mokslų akademijos leidykla, Gedimino pr. 3, LT-01103 Vilnius

Spausdino UAB „Vilniaus spaustuvė“, P. Vileišio g. 18, LT-10306 Vilnius

Kaina sutartinė

Subscription orders should be sent (by foreign customers) to:

Publishing House of the Lithuanian Academy of Sciences

Gedimino pr. 3, LT-01103 Vilnius, Lithuania

Fax: +370-5 212 63 51

Price per volume (4 issues, postage included): EUR 92,-